

A KERESKEDELMI FORGALOMBAN NEM ELÉRHETŐ SZERZŐI MŰVEK SZABÁLYOZÁSÁNAK FEJLŐDÉSE – MÁRIA TERÉZIÁTÓL A DSM IRÁNYELVIG

LEGEZA Dénes¹

A kereskedelmi forgalomban (már) nem kapható vagy (az interneten) nem elérhető művek (*out of commerce*; OOC) problémakörét gyakran a tömeges digitalizációval hozzuk összefüggésbe, pedig ez már több évszázada okoz fejtörést a piacnak, elsősorban a könyvkiadás terén. A kulturális örökségvédelmi intézményekben összeállított digitalizálandó kulturális javak nagy része ebbe a körbe tartozik és e javak igen széles kört fednek le, hiszen a könyvtáraktól kezdve a múzeumokon keresztül a hang és audiovizuális archívumokban őrzött tartalmakról van szó.² Mivel ezeknek a tartalmaknak egy jelentős része egyszeri kiadású, piaci igény nincs az újrakiadásukra. Feltételezhető az is, hogy ezek az intézmények a kiadványok többségét nem akarják újra kiadni, csupán on-line módon szeretnék a digitális másolatokat elérhetővé tenni a társadalom részére. A kulturális intézmények mindezt jogszerű módon szeretnék megvalósítani.

Különböző szintű és mélységű, európai uniós ajánlások,³ szándéknyilatkozatok, együttműködési megállapodások⁴ vagy stratégiák születtek azért, hogy a digitalizált tartalmak legalább megközelítsék az olyan, elsősorban egyesült államokbeli kezdeményezéseket, mint amilyen a Google projekt is.⁵ Az európai uniós szabályozás és bírósági joggyakorlat – a hagyományos szerzőktől beszerzett egyéni engedélyezésen túl – jelenleg négy jogintézményen keresztül biztosítja ennek a törekvésnek a szerzői jogi lábát. Ez a négy a szabad felhasználás, az e-kölcsönzés, az árva művek felhasználása és a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek felhasználása. Az első, szabad felhasználási esetben egy meghatározott kör (közgyűjtemények) meghatározott célból (például intézményi-archiválási célú másolás) szabadon használhatnak fel műveket, és ezért a jogosultakat kompenzáció sem illeti meg,

¹ A szerző a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Tájékoztatási és Innovációtámogatási Főosztályának vezetője, a Szerzői Jogi Szakértő Testület titkára, valamint a Magyar Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Egyesület szerzői jogi alelnöke. A tanulmányban megjelenő álláspontok kizárólag a szerző véleményét tükrözik, s jelen írás tartalma nem egyezik szükségszerűen az SZTNH, az SZJSZT vagy a MIE álláspontjával.

² Lásd GYENGE Anikó: *Archívumok egy új világban. A digitalizáció hatásai a könyvtárakra*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 112:4 (2007) 43-56. GYENGE Anikó: *Archívumok egy új világban: a digitalizáció hatásai a könyvtárakra II*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 112:5 (2007) 31-44. Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia (2017-2025). https://www.kormany.hu/download/9/ac/11000/K%C3%B6zgy%C5%B1jtem%C3%A9nyiek%20Digitaliz%C3%A1si%20Strat%C3%A9gia_2017-2025.pdf

³ A kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetővé tételéről, valamint a digitális megőrzésről szóló, 2006. augusztus 24-i 2006/585/EK európai bizottsági ajánlás. A kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről szóló, 2011. október 27-i 2011/711/EU bizottsági ajánlás <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:283:0039:0045:HU:PDF>

⁴ Memorandum of Understanding Key Principles on the Digitisation and Making Available of Out-of-Commerce Works http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/copyright-info/20110920-mou_en.pdf

⁵ A Google Books tevékenységének szerzői jogi megítéléséről lásd MEZEI Péter: *Jogerős döntés a Google Books ügyben. Fair use!* In: Gál, Andor – Karsai, Krisztina (szerk.): *Ad valorem. Ünnepi tanulmányok Vida Mihály 80. születésnapjára*. Szeged, Iurisperitus Bt., 2016. 273-282.; MEZEI Péter: *A szerzői jog jövője (is) a tét. Gondolatok a Google Books könyvdigitalizálási projektről*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 6 (116)/5 (2011) 5-47.

de nem tilos a tagállam számára a díjigény bevezetése. A második, azaz az e-kölcsönzési esetben ugyancsak szabad felhasználásról beszélhetünk, de a jogosultak közvetetten kötelező kompenzációban részesülnek a könyvek nyilvános hasznokölcsönzése után, a díjfelosztás pedig a közös jogkezelő szervezetek által elfogadott algoritmus (ún. felosztási szabályzat) alapján történik. Ebben az esetben a díjat még nem a felhasználó fizeti, hanem az jellemzően állami költségvetésből történik (a papír alapú könyvek hasznokölcsönzésének mintájára). A harmadik, az árva művek esetében is szabad felhasználásról van szó, de már megjelenik egy jogtisztázási mechanizmus, azaz a kedvezményezett intézmények csak egy gondos jogosultkutatást követően használhatják fel az árvának minősülő műveket. A kereskedelmi forgalomban már nem kapható művek esetén lehetőség lesz az elérhetőség megállapítását követően közös jogkezelő szervezet általi engedélyezésre vagy akár szabad felhasználási esetre is – ezt később részletesen bemutatjuk.

Jelen tanulmány elsősorban a kereskedelmi forgalomban nem kapható művekkel foglalkozik, de az előbb említett jogintézmények összehasonlíthatósága érdekében mindegyikről röviden szó fog esni. Az elemzés elsősorban az irodalmi művekre (könyvtárakra) koncentrál.

Az első fejezet a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek szabályozását és a kiadói szerződések magyarországi fejlődését mutatja be annak érdekében, hogy az itt szerzett tapasztalatok esetleg felhasználhatók lehetnek az irányelvi megoldás átültetésekor. A második fejezet a DSM irányelv által biztosított szabályozási rezsimit mutatja be.⁶ A harmadik fejezet röviden kitér néhány szabad felhasználási esetre, az árva művekre és az e-kölcsönzésre, hogy megalapozza az összegző zárófejezetet, amely elvégzi a négy jogintézmény összehasonlító elemzését.

1. A kereskedelmi forgalomban lévő és magyar szerzői és kiadói jogban

A kereskedelmi forgalomban nem kapható művek esetén a fő kérdés a következő. A kereskedelmi forgalomban nem lévő mint állapot, a speciális társadalmi helyzetű közintézmények, a tervezett felhasználási módok és a felhasználási cél okot adhatnak-e a szerzői jogok korlátozására. Ennek elemzése során meg kell vizsgálni, hogy ha a válasz mindezekre igen, akkor kizárólag a szerzők jogait kell-e korlátozni, vagy a kiadók jogai is sérülhetnek-e. Ezért indokolt annak történeti szintű elemzése, hogy ez a fajta jogi állapot felmerült-e valaha a magyar szabályozástörténetben, és ha igen, akkor a kereskedelmi forgalomban nem kapható irodalmi művek felhasználása, engedélyezésének joga végső soron kit illet meg.

⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról. Jelen tanulmány az irányelv többi részét szinte egyáltalán nem érinti. Az irányelvről lásd TÓTH Andrea Katalin: *Az európai szerzői jogi harmonizáció és a territorialitás kérdése*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 121/4 (2016) 9-43.; TÓTH Andrea Katalin: *The Future of European Copyright Law. The Prospect of Unification*. In: Keresztes Gábor (szerk.): *Tavaszi Szél* 2016. I. köt. Budapest, DOSZ, 2016. 370-380.; GRAD-GYENGE Anikó: *Nincs új a nap alatt – avagy göröcső alatt a Bizottság szerzői jogi reformjának szabad felhasználásai*. Jogtudományi közlöny 73/7-8. 334-345.

1.1. A kodifikált szerzői jog előtti idők

Ausztria-Magyarországon viszonylag hosszú időre volt szükség a szerzői jogi törvények megszületésére. Az osztrák örökös tartományokban Mária Terézia 1775. február 11-i rendelete⁷ súlyos büntetés terhe mellett tiltotta a belföldi kiadókhöz tartozó kiadványok utánnomását, mivel már ekkor felismerték, hogy a jogtalan kiadás egyaránt káros a tudomány, a könyvnyomtatók és a kereskedelem számára. E rendelet azonban a belföldi kiadványok újbóli kiadását megengedte, ha a példányok elfogytak, vagy azok ára túlzott volt. II. József 1781. évi rendelete⁸ szűkítette a belföldi kiadók kedvezményét és az utánnomást a könyv szerzője, vagy a vele a mű kinyomtatására szerződő belföldi kiadó részére tartotta fenn. A Magyar Királyságban 1793. november 22-én bocsátották ki az 1793. évi 27 463. számú helytartótanácsi körlevelet, amely kiterjesztette Magyarországra az 1775. évi és 1781. évi osztrák rendeletek alkalmazhatóságát.

Magyarországon a reformkor idején került ismét napirendre az írói tulajdonnal való rendelkezés és a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek kérdése, méghozzá a Magyar Tudós Társaságnál (későbbi Akadémia). Az Akadémia ugyanis az 1830-40-es évektől kezdve különböző pályázatok, felhívások, díjkitűzések, vagy kiadványok (például Évkönyvek) számára beküldött munkák révén több száz kézirattal rendelkezett és problémává vált ezek kezelése, jogi sorsa. Az Akadémia három eltérő szabályozást tartott fenn a nyertes és kiadott, a nyertes, de ki nem adott, valamint az egyéb kéziratokra vonatkozóan. A díjkitűzések fedezetét irodalmi-művészeti alapítványok szolgáltatták (például Teleki-pályázat, Karátsonyi-jutalom) és a szerzői-kiadói jogokat általában az alapítói szabályzatában rendezték. Idővel ezek a szabályzatok az Akadémia alapszabályának részévé váltak, egészen a XX. század közepéig. A beküldött, de ki nem adott kéziratok jogi helyzetének rendezésére Vörösmarty Mihály 1839-ben és 1840-ben készített javaslatot. Az elfogadott 1840. évi szabályzat szerint az Akadémia belső iratait (például bírálatok) csak a tagok számára teszi hozzáférhetővé, valamint a nyertes, de nem publikált művek szerzői jogát a teljes védelmi időre az Akadémia részére tartotta fenn. A művek nyilvánosságra hozatalának tilalma a szerző halálát követő évtől számított (*pma*) 50 éves védelmi időre terjedt ki, azonban lehetőséget biztosított a szerzővel rendelkező nem nyertes művek jogosultja részére műveik lemásolására és kiadására.⁹ A harmadik kategória az úgynevezett „kéziratsajátsági jog”, amely először az 1835-ös utasításban tűnik fel. Ennek értelmében az Évkönyvek és a Tudománytár számára készült és kiadott írások kizárólagos joga egy évig az Akadémiát illette. A felszólításra önként, de nem kiadásra beküldött művek, valamint a cenzúra által nem engedélyezett nyertes művek szerzői joga azonban a szerzőké maradt.¹⁰ Ezek a rendelkezések is továbbéltek az Akadémia ügyrendjeiben egészen a II. világháborúig.

Vörösmarty két javaslatában jelenik meg a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek kérdése. Vörösmarty elképzelése szerint, ha a szerző halálát követően könyvei

⁷ Hof-Decret vom 11. Februar 1775. Theref. Gesetzsammlung. 7. B. S. 186.

⁸ Hof-Decret vom 13. Januar 1781. BLASEK, Johann – ROTH, Johann Wenzel: *Auszug aller im Königreiche Böhmen bestehenden Verordnungen und Gesetze II.* Prag, Gedruckt in der Scholl'schen Buchdruckerey, 1817. 431.

⁹ BRISITS Frigyes: *Vörösmarty Mihály és az Akadémia.* Irodalomtörténeti Közlemények. 1936. (3) 267.

¹⁰ *A' M. T. Társaság' utasító határozatai tagokra, munkálkodásokra 's némely egyebekre nézve, 1835' végéig.* 27-30. pontok. In: Kónya Sándor: „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827–1990. Budapest, MTA Könyvtár, 1994. 87.

elfogynak a kereskedelmi forgalomból, bárki felszólíthatja a művek birtokosát a művek kiadására. Ha a jogosult öt éven belül nem adja ki a könyveket, azok Vörösmarty első javaslata¹¹ (1839) szerint közkinccsé válnak, a második javaslatában¹² (1840) ugyan védelem alatt maradnak a művek, de bárki kiadhatja azokat, azzal a feltétellel, hogy a jogosult számára át kell adni a tiszta haszon egyharmad részét.

Az akadémiai szabályzatok érdekessége, hogy jóval a kiadói szerződést rendező kereskedelmi törvénykönyvről szóló 1875. évi XVII. törvények és az első magyar szerzői jogi törvény, az 1884. évi XVI. törvények hatálybalépése előtt már rendelkeztek a szerzői és kiadói jogokról, meghatározták szokásjogi és természetjogi alapon az irodalmi és művészeti művek védelmét, a védelem idejét és szabályozták e sajtóságos tulajdon átruházhatóságát is. A kodifikáció előtti források elemzéséből azt a tanulságot lehet levonni, hogy egyedül Mária Terézia rendeletében és Vörösmarty első javaslatában jelenik meg az a felvetés, hogy a nem hozzáférhető művek közkinccsbe kellene, hogy tartozzanak. Az Akadémia pragmatikus gyakorlata szerint a kereskedelmi forgalomban nem kapható műveket adott esetben ki lehetett adni a szerző engedélye nélkül, de ekkor a tiszta haszon egyharmada járt mintegy díjigényként a szerzőnek. Minden más esetben csak a szerzői jogosult engedélye alapján lehetett kiadni a műveket.

1.2. A kiadói szerződések gyakorlata 1952 előtt

A XIX. század második felében törvényi szinten rendeződött a szerzői és kiadói jog helyzete, így a mindennapokban a művek felhasználása kiadói szerződések által valósult meg. A szerzők műveik feletti kizárólagos rendelkezési jog vált a főszabállyá.

Az 1875/1884 és az 1952 közötti időszakra általánosságban elmondható, hogy a szerzők és felhasználók közötti viszonyt nagyfokú *szerződéses szabadság* jellemezte. Az 1884. évi és az 1921. évi Szjt.-k 3. §-ai ugyan lehetővé tették a szerzői jogok átruházását¹³ és a szerződések szövegezésében gyakran tulajdonjogi jellegű átruházás („tulajdoni joggal adják át”)¹⁴ szerepelt, a jogokat a kiadók a szerződésekkel valójában feltételtől függően szerezték meg. A gyakran ki nem mondott feltétel pedig leegyszerűsítve az volt, hogy a kiadónak folyamatosan elérhetővé kellett tennie az alkotást, ellenkező esetben a szerződés érvényét veszítette és a rendelkezési jog visszaszáll a szerzőre.

Idővel a szerződések részévé vált két típusú kikötés. Az első szerint a határozott időre kötött szerződés kifejezett felmondó nyilatkozat hiányában automatikusan meghosszabbodik. Erre az esetre álljon itt Török Sophie és a Franklin Társulat közötti szerződési rendelkezés: „a jogviszony folytatólag automatikusan öt évenként mindig újabb 5-5 évre meghosszabbodik, hacsak valamelyik fél a következő öt éves periódus utolsó évének január

¹¹ BRISITS Frigyes: *Vörösmarty Mihály és az Akadémia*. Irodalomtörténeti közlemények. 1936. (3) 265.

¹² VISZOTA Gyula: *Vörösmarty véleménye az írói tulajdonjogról és a titkos szavazásról*. Akadémiai Értesítő. 1912. 402.

¹³ A szerző joga szerződés, vagy halál esetére tett intézkedés által másokra is – akár korlátlanul, akár korlátozva – átruházható. Ilyen intézkedés hiányában a szerző joga annak törvényes örököseire száll át. / A szerzői jog élők között vagy halál esetére, korlátlanul vagy korlátozva átruházható. Átruházás hiányában a szerzői jog a törvényes örökösökre száll.

¹⁴ BFL VII.185 1882. 0430 Hajnal Adolf, Sretvizser Lajos, Steiner István és Braun Jónás tanítók.

15-ig a jogviszonyt ajánlott levélben fel nem mondja.”¹⁵ Ez a kikötés a szerző rendelkezési jogát erősítette, azzal a korlátozással, hogy folyamatos piaci kereslet esetén a szerző csak 5 éves periódusonként volt jogosult felmondani a szerződést. Természetesen ilyenkor a felek elszámolási kötelezettséggel tartoztak egymás felé: a még forgalomban lévő példányokat a kiadó vagy tovább terjeszthette, vagy a szerzőnek magához kellett váltania – önköltségi áron – a raktárkészletet. Ez a típusú szerződési rendelkezés egyébként részben tovább él a hatályos Szjt.-ben; a jövőben megalkotandó művekre vonatkozó felhasználási szerződéseknel alkalmazható.¹⁶

A másik kikötés szerint, ha a kiadói szerződésben meghatározott példány elfogyott, a szerző felszólíthatta a kiadót újabb kiadásra. Ha ennek a kiadó nem tett eleget, akkor a szerző visszanyerte szerzői jogait – jogátruházó szerződés esetén is. A Révai testvérek az 1920-as években kötött szerződéseikben jellemzően kikötötték, hogy ha a műpéldányok elfogyásától számított két éven belül nem készül új kiadás, és a szerző ajánlott levélben küldött felhívását követő három hónapon belül nem kezdik meg az új kiadás nyomtatását, akkor a szerzői és kiadói jog visszaszáll a szerzőre. Ezt a szerződési kitéltet végül a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete és a Magyar Írók Szövetsége között 1948-ban létrejött kollektív szerződés és a mellékletét képező sablonszerződés is tartalmazta.¹⁷

A határozott példányszámra kötött szerződés megszűnése, vagy pedig szerzői felmondás szempontjából lényeges kérdésnek minősült annak meghatározása, hogy mikor tekinthető egy kiadvány *elfogyottnak*, hiszen csak ezt követően válik kereskedelmi forgalomban már nem kaphatóknak. A Magyar Királyi Kúria egy konkrét ügyben kimondta, hogy „a kiadás tárgyát képező példányok elkelteknek tekintendők, ha azokból jelentékeny számú készlet nem maradt; néhány megmaradt példány számba nem jöhet, mert különben a kiadó néhány példány visszatartásával mindig megíúsíthatná a szerzők [törvényben biztosított elállási jogait.] Annak alapján, hogy az első kiadásból csupán öt példány maradt meg, helyesen állapítottatott meg, hogy az első kiadás példányai elkeltek.”¹⁸

A már hivatkozott kollektív szerződés ezért később megállapította, hogy egy kiadvány akkor tekintendő *elfogyottnak*, ha a könyvkiadó raktáraiban, és a művet előállító nyomdában összesen legfeljebb a honoráriumköteles példányoknak öt százaléka van csupán. Ebbe nem számíthatók bele a honoráriummentes példányok (kötelesepéldány, tiszteletpéldány, recenzióra szánt példány, stb.). E régi meghatározás alapján egy 10.000 példányban kiadott könyv esetén kereskedelmi forgalomban nem kaphatóknak tekinthető egy mű akkor is, ha még van belőle néhány száz példány a kiadó birtokában.

A művek felhasználó általi felhasználási, közönséghez juttatási kötelezettsége nem csak a könyvpiacra volt megfigyelhető, hanem a színházi életben is. A Magyar Királyi Kúria az 1930-as években egy szindarab esetében is amellet foglalt állást, hogy ha a színház

¹⁵ BFL XI.906 Franklin Társulat iratai. Megállapodás Török Sophieval. 1944. március 30. [nincs aláírva].

¹⁶ Szjt. 52. § (1) Ha a felhasználási szerződést jövőben megalkotandó művekre úgy kötik meg, hogy a jövőbeli műveket csak fajtájuk vagy jellegük szerint jelölik meg, a szerződés megkötésétől számított öt év elteltével és azt követően újabb öt-öt év elteltével bármelyik fél hat hónappal felmondhatja a szerződést. (2) A szerző az (1) bekezdésben szabályozott felmondási jogról előzetesen nem mondhat le.

¹⁷ „3. A szerzői és kiadói jog átruházásának időtartama 5 év, a mű megjelenési időpontjától számítva. (L. a kollektív szerződés 8. §-át.) Ha ezen időn belül művem elfogy, úgy én jogosult vagyok a t. Céget ajánlott levélben felhívni arra, hogy levelem kézhezvételétől számított hat hónapon belül jelentesse azt meg, ellenkező esetben a kollektív szerződés 6. §-ának rendelkezései lesznek irányadók.”

¹⁸ Kúria. P. I. 1153/1934.

egy darabot indokolatlanul hosszú ideig nem tűz műsorra, akkor a jogok a kizárólagos jogátruházási szerződés ellenére is visszaszállnak a szerzőre. A bíróság ugyanis abból indult ki, hogy a felek kölcsönös akarata a színdarabok előadására irányult. Arányos díjazás (*royalty* vagy *tantième*) esetén a szerző csak akkor jut díjazáshoz, ha a darabját játsszák. Ha a jogszerző például gazdasági okokból már nem kívánja a darabot színre vinni, akkor ennek lehetőségét a szerző számára kell biztosítani. Az ügyben eljáró Szerzői Jogi Szakértő Bizottság szerint¹⁹ egy darabot legfeljebb az utolsó előadásától számított öt évig lehet pihentetni.²⁰ Az 1920-as évekre a színházi világban is jellemzően olyan sablonszerződést fogadtak el, amely a nem játszás következményeként a jogvesztést kötötte ki.²¹

Mindezen történeti előzményekből a következő megállapításokat lehet levonni. A kiadói szerződéssel nemcsak a szerzőnek keletkezik felhasználási engedély-adási kötelezettsége, hanem a kiadó is köteles a szerződés fennállása alatt a művet (műtípustól függő módon) a közönséghez eljuttatni. A felek kölcsönös akarata arra kell, hogy kiterjedjen, hogy a mű folyamatosan hozzáférhető legyen, hiszen ez magából a szerzői jogi védelem céljából következik. Ha a felhasználó ennek a kötelezettségének a szerző felszólítása ellenére sem tesz eleget, a szerző visszaszerzi jogait. Nem tekinthető szerződésszegésnek, ha a szakmai szokások szerinti ideig (1-5 év) a művet gazdasági megfontolásból „pihentetik”. A szerződés megszűnése vagy a szerződésszegés megállapítása érdekében lényeges elem annak meghatározása, hogy a kiadványokból még hány példány van kereskedelmi forgalomban. Ennek meghatározásánál elsősorban a szakmai szokásokra kell figyelemmel lenni. A ma is irányadónak tekinthető Királyi Kúria ítélet szerint néhány példány esetében a kiadvány nem tekinthető kereskedelmi forgalomban lévőnek.

Ezen szempontok ma is jelen vannak a külföldi kiadói szerződéses gyakorlatban.²² A jogtörténeti elemzés azt kívánta szemléltetni, hogy a kiadói szerződéses gyakorlat évszázadok alatt forrott ki, és lényeges változások nem történtek, ezért kodifikációs-jogalkalmazói-szerződéses megoldási javaslatokért érdemes visszanyúlni a múlt gyakorlatához.

Tekintettel arra, hogy az 1952 és 1999 közötti időszakban rendeleti szinten szabályozták a kiadói-felhasználási szerződések tartalmát és jellemzően csak határozott idejű szerződéseket lehetett kötni, a korábban tárgyalt fogalmak vizsgálata ebben az időszakban nem indokolt. Az Sztj. 1999. szeptember 1-jével történő hatálybalépésével pedig az a kedvezőtlen tendencia figyelhető meg, hogy a jogátruházás tiltása ellenére a felhasználók gyakran a teljes védelmi időre megszerzik az összes ismert szerzői jogot „engedély” formájában, azonban a felhasználási-kiadói szerződések jellemzően nem rendelkeznek az elfogyás esetéről. Ezt

¹⁹ BALÁS P. Elemér: *Szerzői jog*. In: Szladits Károly (szerk.): *A magyar magánjog I.* Budapest, Grill, 1941. 692.

²⁰ Kúria P. I. 2483/1930. 151.

²¹ Kúria P. I. 2483/1930. 149.

²² Egy tipikus kiadói mintaszerződési rendelkezés: “Out of Print. In the event that the Work shall at any time be out of print (as defined below in Section 11.1(c)), the Author or the Author’s representative may give notice thereof to the Publisher, and in such event the Publisher shall, within sixty (60) days of such notice either: (a) revert to the Author in writing all rights to the Work granted to the Publisher in this Agreement; or (b) declare in writing that it intends to bring out a new printing of the Work under the Publisher’s own imprint within six (6) months. Failure to give either the written reversion of rights to the Author, or provide written notice of intent to publish, shall cause all rights herein granted to revert to the Author at the expiration of the 60 day period, without further notice or procedure. The Publisher’s failure to publish within six months after providing a notice of intent to publish shall cause all rights herein granted to revert to the Author at the expiration of the six month period without further notice or procedure.” <https://mysterywriters.org/wp-content/uploads/2013/06/MWA-Model-Novel-Agreement-2014.pdf>

a helyzetet képes orvosolni az ismertetett kiadói gyakorlat törvénybe iktatása. Az Szjt. a felhasználási szerződések esetében lehetővé teszi a szerző számára, hogy felmondja a kizárólagos felhasználási engedélyt tartalmazó szerződést, ha (i) a felhasználó nem kezdi meg a mű felhasználását a szerződésben meghatározott vagy – ennek hiányában – az adott helyzetben általában elvárható időn belül vagy (ii) a felhasználó a szerződéssel megszerzett jogait nyilvánvalóan a szerződés céljának megvalósítására alkalmatlan módon vagy nem rendeltetésszerűen gyakorolja.²³ Egy elfogyott kiadvány nem pótlása beleeshet a nem rendeltetésszerű joggyakorlás fogalmába. A szerzői felszólítási intézménye pedig ugyancsak visszaköszön az Szjt. 51. § (3) bekezdésében, hiszen a felmondási jogot a szerző csak akkor gyakorolhatja, ha a felhasználót a teljesítésre megfelelő határidőt szabva felszólította, és az eredménytelenül telt el.

2. A kereskedelmi forgalomban nem kapható művek újrafelfedezése

A kereskedelmi forgalomban nem kapható művek hozzáférhetőségének előmozdításával kapcsolatban 2011 szeptemberében született egy egyetértési megállapodás (MoU) az európai jogosult és felhasználói oldal között.²⁴ Ennek hatására több európai uniós tagállam saját szabályozási rezsimet dolgozott ki, hogy lehetővé tegye az ebbe a körbe eső művek digitális felhasználását az említett kulturális intézmények számára. Itt most csak az ismertebb francia és német modellt mutatjuk be vázlatosan, majd ismertetjük az európai uniós megoldás főbb elemeit.

2.1. Variációk egy témára

Franciaországban 2012-ben született meg a kereskedelmi forgalomban nem kapható könyvek digitalizálását szabályozó jogszabály és célja a XX. század során kiadott azon könyveknek a felhasználása, amelyek ugyan még nem tartoznak közkincsbe, de nem is várható piaci igény az újrakiadásukra.²⁵ Az engedélyezési mechanizmusban a könyvtári felhasználói oldalról és egyes nyilvántartások vezetése miatt részt vesz a Francia Nemzeti Könyvtár,²⁶ míg a jogosultakat a *Société française des intérêts des auteurs de l'écrit* (SOFIA) közös jogkezelő szervezet képviseli. A francia kiadói jog jelentősen eltér(t) a magyar gyakorlattól, hiszen a kiadók a XX. század folyamán a szerzők jogait gyakran a teljes védelmi időre megszerezték.²⁷ Ezért a törvénnyel előírt közös jogkezelésnek a SOFIA közös jogkezelő szervezet felel meg, amely a teljes francia kiadói forgalom 80%-át kitevő nagyjából 6000 szerzőt és 200 kiadót képvisel. A SOFIA köteles a digitális felhasználások után a kiadóknak és a szerzőknek méltányos díjazást fizetni, illetve a szervezet intézi az adott műnek az OOC művek nyilvántartásáról történő levételére irányuló kérelmek (tiltakozások) regisztrálását is. A tiltakozás joga a szerzőt és a kiadót is megilleti, de ilyenkor két éven belül a jogosul-

²³ Szjt. 51. § (1)

²⁴ http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/copyright-info/20110920-mou_en.pdf

²⁵ HALDÚ Dóra: *A kereskedelmi forgalomban nem kapható könyvek digitalizálása Franciaországban*. Infokommunikáció és Jog 10/2 (2013). 53-59.

²⁶ <https://reire.bnf.fr/accueil>

²⁷ HALDÚ, 2013. uo.

taknak kiadási kötelezettsége keletkezik. Ebből a szabályból is látható, hogy a jogalkotói cél a művek hozzáférhetővé tételének elősegítése volt. A francia szabályozás időközben belső alkotmányossági és EUB ítélet miatt²⁸ kis korrekción esett át, de továbbra is van érdeklődés e jogintézmény iránt.

Németországban a tömeges digitalizálás oldaláról nézve talán egyszerűbb módon oldották meg ugyanezt a problémát. Bevezették a kereskedelmi forgalomban már nem kapható művek többszörözési és nyilvánosságához közvetítési jogok esetén a – kilépést engedő – kiterjesztett hatályú közös jogkezelés lehetőségét.

Mivel a tanulmány több része is említi a kiterjesztett hatályú közös jogkezelést, ezért egy bekezdés erejéig érdemes röviden összefoglalni a lényegét. A kiterjesztett hatályú közös jogkezelést elsősorban a skandináv országokhoz, illetve a kelet-európai országokhoz szokták kötni. Magyarországon már az 1940-es évek elején felmerült, hogy a regisztrált közös jogkezelő szervezetek kollektív hatályú szerződést köthessenek a felhasználókkal, és ezen szerződések azon jogosultakra is kihassanak, akik egyébként nem tagjai, vagy megbízói a szervezeteknek. Az biztos, hogy olyan országokban, ahol a jogosultak jogait gyakran bolygatják, így például a megkötött szerződéseket visszamenőleges hatállyal semmisnek nyilvánítják,²⁹ vagy történelmi tragédiák miatt sok mű elárvul, ott célravezetőbb a kiterjesztett hatályú felhasználási szerződéskötést lehetővé tenni. Ellenkező esetben a felhasználók nem tudnának megfelelő jogkövető magatartást tanúsítani.³⁰

Németországban tehát a vélelem abban az esetben alkalmazható, ha

- az adott műveket 1966. január 1-jét megelőzően hozták nyilvánosságra könyvekben, szakfolyóiratokban, újságokban, magazinokban vagy más szöveges kiadványban;
- azok nyilvánosan hozzáférhető könyvtárak, oktatási intézmények, múzeumok, archívumok, film- és hangörökség megőrzésében tevékenykedő intézmények gyűjteményében találhatóak;
- a szándékolt felhasználás jövedelemszerzési célokat nem szolgál;
- a művek a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek nyilvántartásában szerepelnek;
- a jogosultak a műveknek a nyilvántartásba kerülésétől számított hat héten belül nem tiltakoztak a közös jogkezelés ellen.

Németországban a nyilvántartást a Német Szabadalmi és Védjegyhivatal kezeli, művek felvételét az érintett közös jogkezelő szervezetek kezdeményezhetik (VG WORT és VG Bild-Kunst) abban az esetben, ha a hozzájuk érkezett kérelemben foglalt mű felhasználásának engedélyezésére nem rendelkeznek közvetlen megbízással a jogosultaktól. Ilyenkor a kiterjesztett hatály a nyilvántartáson keresztül érvényesül.

²⁸ POGÁCSÁS Anett: *Az Európai Bíróság ítélete az out-of-commerce művekre vonatkozó francia nemzeti szabályozásról. A kereskedelmi forgalomban nem kapható könyvekhez fűződő digitális felhasználási jogok kereskedelmi célból történő gyakorlása közös jogkezelő szervezetre bízásának uniós joggal való összeegyeztethetőségéről.* Jogesetek Magyarázata. 1-2 (2017) 59-66.

²⁹ Lásd a korábban említett az írói művek kiadásának szabályozásáról szóló 98/1951. (IV. 21.) minisztertanácsi rendeletet.

³⁰ A DSM irányelv – hosszú egyeztetéseket követően – végül elismeri ezt a régóta meglévő és több tagállamban évtizedek óta rendezetten működő jogintézményt és szabályozási minimumokat határoz meg. DSM Irányelv 12. cikk

A teljesség kedvéért szükséges megjegyezni, hogy Magyarországon is volt kezdeményezés arra, hogy a kereskedelmi forgalomban nem kapható művekre létrejőjön saját engedélyezési rendszer. Egyrészt a *Jedlik-terv*³¹ is utalt erre, másrészt a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó közös jogkezelésről és a zeneművek belső piacon történő online felhasználásának több területre kiterjedő hatályú engedélyezéséről szóló 2014/26/EU irányelv átültetésével összefüggésben az Igazságügyi Minisztérium és a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala is felvetette ezt a lehetőséget.³² A magyar koncepció a német megoldásra támaszkodott volna, de végül az egész OOC kérdés lekerült a napirendről.

2.2. A DSM irányelv elképzelése

A DSM irányelv előkészítése során az eredeti szöveg jelentősen megváltozott, ezért területi okokból jelen tanulmány csak a végleges rendelkezéseket ismerteti. Az irányelv egységesíti az EU-ban már meglévő különféle OOC engedélyezési rezsimeket önálló jogintézmény létrehozásával.

A DSM irányelvben meghatározott speciális felhasználói kör a kulturális örökségvédelmi intézmények, a felhasználható tartalmak köre a kereskedelmi forgalomban nem kapható (szerzői) művek mellett kiterjed a más védelem alatt álló (szomszédos jogi és kapcsolódó jogi) teljesítményekre³³ azzal a feltétellel, hogy azoknak az intézmény gyűjteményének állandó részét kell képezniük. A felhasználási engedély többszörözésre, terjesztésre, nyilvánossághoz közvetítésre vagy hozzáférhetővé tételre terjedhet ki, de a felhasználás célja csak nem kereskedelmi (nem jövedelemszerző) lehet, az így megszerzett felhasználási engedély pedig nem kizárólagos. A hozzáférhetővé tétel során a felhasználóknak két konjunktív feltételnek kell megfelelniük: az intézményeknek törekedniük kell a jogosultak nevének feltüntetésére és az elérhetővé tétel nem kereskedelmi célú weboldalon történhet meg. A felhasználás megkezdésének feltétele, hogy az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala (EUSZTH) által létrehozandó, az árva művek nyilvántartásához hasonló adatbázisba a felhasználási adatokat feltöltsék és hat hónap elteltével anélkül, hogy a jogosultak tiltakozzanak a felhasználás ellen.³⁴ Természetesen a tagállamok és az érdekeltek más csatornákon is felhívhatják a jogosultak figyelmét a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek nyilvántartására, de nem kell, hogy minden érintett jogosultat egyénileg tájékoztassanak a műve felkerüléséről.³⁵

³¹ Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala: Jedlik-terv (nemzeti stratégia a szellemi tulajdon védelmére, 2013–2016.) <http://www.sztnh.gov.hu/jedlik-terv/Jedlik-terv.pdf> 3.2.2.2. pont. p. 73-76.

³² „Részletes Koncepció a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó közös jogkezelésről és a zeneművek belső piacon történő online felhasználásának több területre kiterjedő hatályú engedélyezéséről szóló 2014/26/EU irányelv átültetéséhez megalkotandó magyar jogi szabályozás főbb tartalmi kérdéseivel kapcsolatban”

³³ A művek és teljesítmények köre nem pontosan körülhatárolt, de a rezsím nem csak irodalmi művekre terjed ki, hanem fényképekre, szoftverekre, audiovizuális művekre, hangfelvételekre és képzőművészeti alkotásokra is. E fogalom olyan művekre is kiterjed, amelyeket nem is kereskedelmi forgalomba hozatalra szántak vagy sosem voltak kereskedelmi forgalomban. Így például poszterek, szórólapok és amatőr videók is alá tartozhatnak.

³⁴ DSM Irányelv 10. cikk

³⁵ Az irányelv (41) preambulum-bekezdésének utolsó mondatában foglalt kitétel lényegében az EUB Soulier et Doko ügyben hozott ítéletének korrekciója. A C-301/15. számú előzetes döntéshozatali ügyben az EUB ugyanis kimondta, hogy a törvényi vélelmen alapuló kiterjesztett hatályú engedélyezési rendszerben kiemelkedő

Magát az engedélyezést fősabály szerint reprezentatív közös jogkezelő szervezet végzheti. Az irányelv azonban tovább megy ezen a lehetőségen és szabad felhasználást enged azon művek és felhasználások esetében, amelyek felhasználásának engedélyezésére nem működik reprezentatív közös jogkezelő szervezet. Ez a rendelkezés az uniós OOC rezsím egyik kulcs rendelkezésének tekinthető, hiszen ennek hiányában évek múlhatnának el, hogy az egyes tagállamokban valamennyi érintett mű vagy teljesítménytípus esetében reprezentatív közös jogkezelő szervezet jöjjön létre, illetve a nem reprezentatívokra létrejöjjön egy tagállami szabályozás, ami alapján a közös jogkezelők megfelelhethetnének a reprezentativitás követelményének.

Lényeges eleme a szabályozásnak annak meghatározása, hogy mikor tekinthető egy mű kereskedelmi forgalomban nem kaphatónak, azaz elfogyottnak. Az irányelv szerint ez akkor valósul meg, ha „a nyilvánosság számára való hozzáférhetőség megállapítására tett észszerű erőfeszítések alapján jóhiszeműen vélelmezhető, hogy a mű vagy más védelem alatt álló teljesítmény egésze a szokásos kereskedelmi csatornákon keresztül a nyilvánosság számára nem hozzáférhető.”³⁶ Az irányelv lehetővé teszi, hogy ezt az általános szabályt a tagállamok egyedi követelményekkel töltsék meg. A normaszövegben két ilyen példa jelenik meg. A pozitív példa szerint lehetősége van a tagállamoknak időhatárt előírni. A negatív példa mintavételezési eljárásra adna lehetőséget, miszerint a tagállamok „nem zárhatják ki annak lehetőségét, hogy művek vagy más védelem alatt álló teljesítmények együttesét kereskedelmi forgalomban nem kaphatónak nyilvánítsák, ha észszerűen feltételezhető, hogy az összes mű vagy más védelem alatt álló teljesítmény kereskedelmi forgalomban nem kapható mű vagy más védelem alatt álló teljesítmény.”³⁷

A következőkben először az észszerű erőfeszítések fogalmát fejtjük ki, majd az időhatár alkalmazása melletti érveket vesszük sorra, itt is elsődlegesen az irodalmi művekre összpontosítva.

Az árva művek kedvezményezett intézmények által történő felhasználása során már történt arra kísérlet, hogy irányelvi szinten³⁸ meghatározzanak műtípus függő jogosultkutatási információforrás-minimumokat. A gyakorlatban ez a visszajára fordult. Egyrésztől problémát jelent, hogy az árva mű irányelvben meghatározott források nem mindegyike működik, vagy tartalmaz adatot, így a gondos jogosultkutatás elvégzése lehetetlenné válik. Másrésztől a felhasználók talán túlzó jogkövető magatartást tanúsítanak több országban azáltal, hogy a meghatározott információforrásokat egyenként több tucat adatbázisra szálazták. Ez azt eredményezte, hogy van olyan tagállam, ahol audiovizuális művek esetén akár 379 (!) helyen kell a jogosultkutatást elvégezni.³⁹ Az adatbázisok közötti hatékony jogosultkutatásra pedig újabb és újabb adatbázisok jönnek létre.⁴⁰ Álláspontunk szerint ez a megközelítés szembe megy az árva mű irányelv eredeti tranzakciós költség csökkentő szellemiségével és nem szolgálja az áttörést a tömeges digitalizálás terén. Ha meg van határozva

jelentőséggel bír a jogosultaknak a közös jogkezelés megkezdésével és a kilépési joggal kapcsolatos egyéni tájékoztatása.

³⁶ DSM (5) preambulumbekkezdés

³⁷ DSM Irányelv 8. cikk (5) 2. bekezdés.

³⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2012/28/EU irányelve (2012. október 25.) az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól.

³⁹ A részletes kutatást lásd: SCROFF, S. – FAVALE, M. – BERTONI, A.: *The Impossible Quest – Problems with Diligent Search for Orphan Works*. International Review of Intellectual Property and Competition Law. 2017 (3) 286-304.

⁴⁰ Például <http://diligentsearch.eu/diligent-search-tool/>

egy jogszabályban egy információforrás, amiben le kell kutatni, de nem működik, vagy nincs benne adat, akkor ezt a tényt kell a jogosultkutatónak feljegyeznie. Az előírt gondos jogosultkutatásból nem következik az, hogy hatalmas költségekkel más adatbázisokban is lefolytassuk a kutatást, illetve nem működő adatbázisokat kelljen adattal megtölteni.

Üdvözlendő ezért, hogy az OOC művek tekintetében felállított vélelem csupán észszerű erőfeszítést követel meg a műveknek a szokásos kereskedelmi csatornákon való forgalomban lévőség vizsgálatára, tovább csökkentve a várható tranzakciós költségeket. Nem lehet tehát a szabályozásnak az a célja, hogy a könyvtár munkatársai minden létező könyvesboltot és más kereskedelmi egységet felkeressenek annak bizonyítására, hogy van-e akár egyetlen példány is készleten. Elegendőnek kellene lennie például annak elfogadása, hogy a jelentősebb (szak)könyvtárak ismerik az elérhető beszerzési forrásokat (ideértve a kiadókat is). Ha egy intézmény dokumentáltan bizonyítani tudja, hogy elvégezte ezeken a csatornákon az elérhetőség-vizsgálatot, és az eredmény nemleges, akkor jóhiszeműen vélelmezheti, hogy az adott tétel nem elérhető a piacon. Úgyszintén szakmai konzultáció eredményeként, elfogadható lehet az előző fejezetben ismertetett régebbi könyvkiadási gyakorlat átvétele, ami néhány példányt, vagy a teljes kiadásnak egy néhány százalékos részét nem tartja elegendőnek ahhoz, hogy a kiadvány kereskedelmi forgalomban lévőnek minősüljön. (Éppen ezért a „*print on demand*”, azaz az igény szerinti nyomtatás üzleti modellje a kereskedelmi forgalomban lévőség minősítésénél erősen megkérdőjelezhető.)

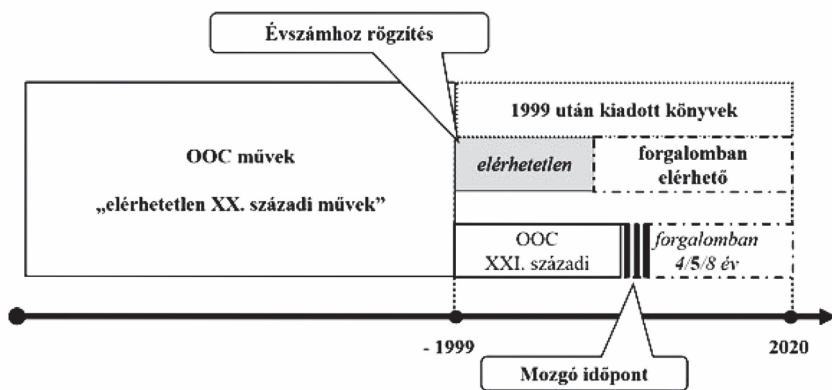
Ez az új fajta elérhetőség-vizsgálati megközelítés azonban egy lényegesen eltérő magatartást követel meg a kulturális örökségvédelmi intézményektől az eddigi jogosultkutatáshoz képest. Az árva művek esetében ugyanis meg kellett találni a jogosultat. Természetesen az információforrások többsége erre teljesen alkalmatlan volt (például a kötelespéldány nyilvántartásokban a szerző nevén és születési-halálozási évszámán túl más a szerzőre vonatkozó adat nem áll rendelkezésre). A jövőben a digitalizálni kívánt tétel feldolgozásakor elérhetőségi (pontosabban forgalomban-lévőségi) vizsgálatot kell lefolytatni, azaz meg kell vizsgálni, hogy az adott tétel, vagy annak egy újabb kiadása elérhető-e a kereskedelmi forgalomban (a fordításokat nem kell figyelembe venni). Ez a piackutatás inkább gyűjteménygyarapításnak felel meg azzal a különbséggel, hogy ha a kereskedő válasza pozitív, akkor kell visszavonni a vételi ajánlatot.

Az irányelv nem ad iránymutatást arra nézve, hogy például könyvek esetében az elérhetőség-vizsgálat tárgya a könyv maga, vagy a kötetben szereplő valamennyi irodalmi és vizuális mű (ide kell érteni az illusztrációkat is). Lehet, hogy a kötet részét képező vers, novella vagy tanulmány egy másik kötet, vagy folyóirat részeként kereskedelmi forgalomban van. Remélhetőleg elegendő lesz csak a fő kiadványra elvégezni a keresést. Film esetében felvetődik például az a kérdés, hogy ha a film OOC, akkor ez a joghelyzet igaz-e a filmben felhasznált irodalmi, zeneműre (stb.) is, vagy csak a filmre, mint sajátos összetett audiovizuális alkotásra?

Mindenképpen javasolt lehet, hogy az érintett kulturális intézmények műtípus specifikusan készítsenek egy módszertani útmutatót az elérhetőség-vizsgálatra és arra a helyzetre, ha nemleges eredmény esetén megkezdhetik a kiválasztott tétel digitalizálását. Szakági kérdés annak eldöntése, hogy ebben az esetben melyik kiadást digitalizálják, vagy akár valamennyi kiadást digitalizálhatják. Az is érdekes kérdés lehet, hogy könyvtári szempontból minek minősül az olyan digitálisan közreadott, több szerző művét tartalmazó és illusztrált könyv, amely esetében utóbb valamelyik író vagy vizuális szerző tiltakozik a felhasználás ellen.

Lényegesen egyszerűsítene és felgyorsítaná a tömeges digitalizáció folyamatát, ha a hazai implementáció élne – legalább az irodalmi művek (könyvek) esetében – a kiadási

időhatár bevezetésével.⁴¹ Ez a gyakorlatban azt jelentené, hogy egy kiadott könyv esetében elég lenne csak azt vizsgálni, hogy az *utolsó* kiadás óta eltelt-e egy meghatározott időszak, például nyolc év. Egy időhatár megállapítása több szempontból is alátámasztható.

Az OOC művek évszámhoz vagy mozgó időponthoz rögzítésének hatása

A 2015-ös magyar koncepció kereskedelmi forgalomban nem kapható műnek tekintette az Sztj. hatálybalépését, tehát 1999. szeptember 1-jét megelőzően kiadott magyarországi irodalmi műveket. Ennek a vélelemnek kettős alapja van. Egyrészt az írói művek kiadásának szabályozásáról szóló 98/1951. (IV. 21.) minisztertanácsi rendelet a hatálybalépésétől számított négy év elteltével egyszerűen megszüntette a még élő szerzők és kiadók között addig kötött szerződések időbeli hatályát, így inentől kezdve a kiadói szerződések csak 4 évre szólhattak. Másrészt ezt a logikát átvették a szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény végrehajtási rendeletei is, így főszabály szerint 1999. augusztus 31-ig csak 4, majd legfeljebb 8 évre⁴² lehetett kiadói szerződést kötni. Logikailag így 2007. szeptember 1-je után az ebben az időszakban kiadott példányok már nem lehettek jogszerűen forgalomban. Hangsúlyozandó, hogy az újabb kiadások, újabb vagy módosított szerződések, vagy külföldi szerzővel régebben kötött szerződéseknel a vélelem megdönthető. Tévedés esetén pedig a kiadónak is lenne hat hónapja tiltakozni a felhasználás ellen. Ennek az 1999. szeptember 1-én rögzített generális szabálynak lenne egy káros következménye, ha csak önmagában alkalmaznánk. A XX. századhoz hasonlóan kitermelhetné a XXI. század elejének el nem érhető könyveit.

⁴¹ Szerencsére az irányelv lehetővé teszi, hogy a tagállamok műtípusonként eltérő követelményeket határozzanak meg. (37) „A különböző típusú művek és más védelem alatt álló teljesítmények közzététel és terjesztés szempontjából meglévő sajátosságainak tükrözése és az említett mechanizmusok használhatóságának előmozdítása érdekében előfordulhat, hogy külön követelményeket és eljárásokat kell meghatározni az engedélyezési mechanizmusok gyakorlati alkalmazására vonatkozóan, például meg kell szabni, hogy a mű vagy más védelem alatt álló teljesítmény első kereskedelmi forgalomba kerülésétől számítva mennyi időnek kell eltelnie. Helyénvaló tehát, hogy a tagállamok az ilyen követelmények és eljárások meghatározása során egyeztessenek a jogosultakkal, a kulturális örökségvédelmi intézményekkel és a közös jogkezelő szervezetekkel.”

⁴² A kiadói szerződések feltételeiről és a szerzői díjakról szóló 1/1970. (III. 20.) MM rendelet a kiadói szerződés maximális időtartamát magyar nyelvű kiadás esetén eredetileg 4 évben, majd a 19/1996. (XII. 26.) MKM rendelettel 1997. január 3-tól 8 évben határozta meg.

Sokkal inkább szolgálná a tömeges digitalizációt, ha meghatároznánk, hogy mennyi időnek kell eltelnie a mű első kereskedelmi forgalomba kerülésétől ahhoz, hogy elfogyottnak minősüljön. Ez az idő lehet a polgári jogi általános elévülési idő öt éve, vagy a korábbi kiadói szerződésekre vonatkozó rendeletekben előírt 4 vagy 8 év. De érdemes lehet az első fejezetben ismertetett régebbi szakmai gyakorlatra támaszkodni, amit a könyves társadalom alakított ki évszázadok során. És ez a szokás ugyancsak az 5 év mellett tette le a voksát, amelyet később a jogalkotó átemelt az Szjt.-be. A kiadás éve plusz 5 év típusú megoldás mellett szól, hogy a folyamatosan kitolódó időpont révén „az elérhetetlen XX. századi [francia] művek” felszabadítását követően nem alakul ki egy új, XXI. század eleji vákuum, a friss kiadású és az OOC művek közötti időszakban. Továbbá így nem kell a szerződéskötés időpontját kikutatni, a jogi tény a művön szereplő kiadás éve keletkezeti. Természetesen *ez a vélelem is bármikor megdönthető* a kiadó és a szerző által. A kiadótól pedig talán annyi el is várható, hogy időnként megnézzze az EUSZTH nyilvántartását.

A reprezentatív közös jogkezelés mellett szól az irányelv egy másik kulcs rendelkezése, a mintavétellel történő elérhetőség-vizsgálat. Akár bevezeti az időhatár lehetőségét a magyar jogalkotó, akár nem, a mintavételezés a kulturális örökségvédelmi intézményeket óriási adminisztrációs tehertől szabadítja meg. Elég egy adott évben kiadott könyvsoportból egy mintán lefolytatni a dokumentált elérhetőség-vizsgálatot és negatív eredmény esetén az egész csoport (az irányelv szavaival „művek vagy más védelem alatt álló teljesítmények együttese”) felvehető a nyilvántartásba.

3. Mindenki egyért – konkuráló mechanizmusok

A kereskedelmi forgalomban nem kapható művek uniós szabályozási modelljének előnyeit akkor lehet igazán megérteni és értékelni, ha összevetjük a bevezetőben említett azon másik három szerzői jogi jogintézménnyel, amely a tömeges digitalizálást és a tömeges hozzáférhetővé tételt kívánja elősegíteni. Miután röviden összefoglaljuk a három másik mechanizmus lényegét, a különböző megoldások előnyeit és hátrányait a jogtisztázás, a technológiai feltételek, és mindezek költsék oldaláról összegezzük a záró fejezetben.

3.1. Az alkalmazható szabad felhasználási esetek

Jelen alpont az OOC esetében szóba jöhető felhasználási módokra (például többszörözés és lehívásra hozzáférhetővé tétel) kiterjedő, a kulturális örökségvédelmi intézmények által igénybe vehető szabad felhasználási eseteket foglalja össze.

A könyvtárak tudományos kutatás, archiválás és nyilvános könyvtári ellátás céljából digitalizálhatnak, azaz többszörözhetnek alkotásokat.⁴³ Mind az archiválás, mind pedig a

⁴³ Az Szjt. 38. § (4) bekezdése szerint:

„Nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár, iskolai oktatás célját szolgáló [33. § (4) bek.] intézmény, muzeális intézmény, levéltár, valamint a közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívum a műről másolatot készíthet, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és

a) tudományos kutatáshoz vagy archiváláshoz szükséges,

b) nyilvános könyvtári ellátás vagy a 38. § (5) bekezdésében meghatározott felhasználás céljára készül,

c) megjelent mű kisebb részéről, illetve újság- vagy folyóiratcikkről belső intézményi célra készül.”

nyilvános könyvtári ellátás definíciója annyira általános,⁴⁴ hogy lényegében lehetőséget ad bármely, a könyvtár gyűjtőkörébe tartozó mű digitalizálására, függetlenül attól, hogy az a könyvtár gyűjteményének részét képezi-e. Ezen általános szabálynak korlátot az úgynevezett háromlépcsős teszt szab, valamint az Európai Unió Bírósága, amely kimondta, hogy „az érintett intézmények főszabály szerint nem jogosultak gyűjteményük egészének digitalizálására.”⁴⁵

A DSM irányelv elfogadásáig jelentős akadályt gördített az intézményi on-line felhasználások elé az Infosoc irányelv (40) preambulum-bekezdése, hangsúlyozva, hogy a többszörözési jog korlátozása nem vonatkozhat a művek on-line szolgáltatásával összefüggésben megvalósuló felhasználásra.⁴⁶ Így korábban az úgynevezett terminálos felhasználás⁴⁷ volt az egyetlen elérhető digitális lehetőség, ami korlátozott volt az intézmények gyűjteményeiben szereplő művek példányaira, illetőleg a kedvezményezett intézmények zárt hálózatára.

A DSM irányelv a kulturális örökség megőrzése terén⁴⁸ annyiban könnyít az intézmények mindennapjain, hogy a gyűjteményük állandó részét képező művekről és más védelem alatt álló teljesítményekről azok megőrzésének céljára, a megőrzéshez szükséges mértékben, bármilyen formátumban vagy hordozóanyagon másolatokat készíthetnek. Ebből következően végre olyan formában és annyi példányban készíthető másolat, ami a megőrzéshez szakmailag és technikailag indokolt. Ez a szabály a jelenlegi Szjt.-hez viszonyítva szűkítő értelmezést képvisel, hiszen a műveknek a gyűjtemény részét kell képeznie, és a megőrzési célhoz kötöttség kizárja, hogy más célra is használják a szabadon digitalizált állományt.

A terminálos felhasználásnak egyfajta szűkített kiterjesztése történhet meg a digitális és határon átnyúló oktatási szemléltetési célú kivétellel,⁴⁹ de az oktatási intézmények (illetve azok könyvtárai) a távoktatásban csak szemléltetési célból használhatnak fel szerzői jogi védelem alatt álló anyagokat. A szemléltetési cél terjedelme azonban szükségképpen nem érheti el egy nagyobb terjedelmű irodalmi mű (a bírói gyakorlatban három ív) jelentős részét, de a jelenlegi idézési-átvételi szabályokkal egyező módon rövidebb terjedelmű irodalmi mű (vers) vagy vizuális alkotásoknál a teljes mű beletartozhat.⁵⁰ Ezzel az új

⁴⁴ A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Kultv.) I. számú mellékletének (b) *archiválás*: a könyvtár gyűjtőköri szabályzatában meghatározott könyvtári dokumentumoknak a könyvtár állományában való végleges megtartása érdekében a könyvtár által folytatott megőrző tevékenység, beleértve az elektronikus dokumentumok olyan módon történő megőrzését, ami kizárja az utólagos tartalmi módosítás lehetőségét, valamint védi az elektronikus dokumentumokat a törlés, a megsemmisítés, a véletlen megsemmisülés, sérülés és a jogosulatlan hozzáférés ellen, továbbá biztosítja, hogy az elektronikus dokumentumok értelmezhetősége, olvashatósága – a dokumentumok megjeleníthetőségét lehetővé tevő technikai megoldások alkalmazásával – megmaradjon. (x) *nyilvános könyvtári ellátás*: a nyilvános könyvtárak által nyújtott szolgáltatások és az e szolgáltatások nyújtását elősegítő központi szolgáltatások összessége, amelyek biztosítják az információhoz való szabad hozzáférést.

⁴⁵ [45. pont] EUB C-117/13. számú ügy.

⁴⁶ Az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001/29/EK irányelv (Infosoc irányelv) (40) A tagállamok egyes nem kereskedelmi céllal működő intézmények (a nyilvánosság számára hozzáférhető könyvtárak és hasonló feladatot ellátó intézmények, így például az archívumok) javára kivételt, illetve korlátozást állapíthatnak meg. Ezt azonban a többszörözési jog körébe tartozó különös esetekre kell korlátozni. E kivétel, illetve korlátozás nem vonatkozhat a védelem alatt álló művek és más teljesítmények on-line szolgáltatásával összefüggésben megvalósuló felhasználásra.

⁴⁷ Az Szjt. 38. § (5) bekezdése szerint:

⁴⁸ DSM Irányelv 6. cikk

⁴⁹ DSM 5. cikk

⁵⁰ DSM Irányelv (21) [...] A szemléltetés fogalma a legtöbb esetben ezért csak a művek részeinek vagy kivonatainak

mechanizmussal a „terminál” ugyan kiléphet a könyvtár falai közül akár a saját otthoni számítógépünkre is, de az elérhetővé tett tartalom terjedelme szűkebb és az olvasók köre is az egyetemi polgárookra korlátozódik.

3.2. Az e-(haszon)kölcsonzés⁵¹

A terjesztési jog egyik részjogosultsága a haszonkölcsonzés. E kizárólagos jog korlátozása valósul meg az olvasók érdekében, akkor, amikor irodalmi művek haszonkölcsonzését nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak végzik. A szerzők kompenzálása az állami költségvetésből történik, a jogdíj pedig közös jogkezelés keretében jut el a kölcsonzótt művek szerzőihez. Mindez az online világban 2016 novembere előtt úgy valósulhatott csak meg, hogy a könyvtár digitalizálta a műveket és a szerző és/vagy a kiadó engedélyével, díjfizetés ellenében haszonkölcsonbe adta az olvasóknak. A gyakorlatban ilyen megoldásról Magyarországon nem nagyon tudni, hiszen kevés könyvtárnak volt arra lehetősége, hogy a kiadókkal egyénileg szerződjön és jogdíjat fizessen a kölcsonzések után. A kiadóknak sem volt kifejezetten érdeke, hisz a felmérések alapján elsősorban a friss, jól fogyó könyveket szokták tömegesen kölcsonözni,⁵² illetve egyes kiadók is nyújtanak már hasonló szolgáltatásokat saját rendszerükön keresztül.

A hazai joggyakorlat jelenleg egységesnek tekinthető abból a szempontból, hogy a terjesztés törvényi fogalmát (Sztj. 23. §) a mű valamilyen fizikai példányához köti. Ezt támasztja alá az Sztj. szabályozása, amely a terjesztés vonatkozásában következetesen a „műpéldánnyal” kapcsolatos felhasználásról rendelkezik. A szerzői jogi Nagykommentár szerint is „a szerzői jogi oltalom alatt álló művek online hozzáférhetővé tétele (internetes vagy akár mobil távközlési hálózaton) bár a végpontokon eredményezhet műpéldányokat is, mégsem terjesztés, mert nem maga a dologi műpéldány kerül forgalomba (kerül át), hanem a jelátvitellel a küldő és fogadó között a rádiósugárzáshoz hasonló nem anyagi (nem a hordozóval együtt mozgó) műközvetítés történik.”⁵³ Mivel a műveket a könyvtár digitális formában bocsátja rendelkezésre és méghozzá olyan formában, hogy az olvasó a hozzáférés helyét és idejét szabadon választhatja meg, ezért e felhasználás szerző jogilag nyilvánosságához közvetítésnek minősül.⁵⁴

Ebbe a dogmatikai állóvízbe dobott követ az EUB C-174/15. sz. ügyben hozott ítélete, amely arra a következtetésre jutott, hogy a haszonkölcsonzés fogalma kiterjed valamely könyv digitális formájú többszörözött példányának haszonkölcsonzésére, amennyiben (i) e haszonkölcsonzésre úgy kerül sor, hogy az említett példányt valamely közkönyvtár szerverén helyezik el, és (ii) lehetővé teszik a felhasználó számára annak a saját számítógépén, *letöltés útján* történő többszörözését azzal a feltétellel, hogy a haszonkölcsonzés időtartama alatt e felhasználó csak egy példányt tölthet le, és hogy (iii) ezen időszak leteltét követően már

használatára vonatkozna, ami nem helyettesítheti az elsősorban az oktatási piacra szánt anyagok vásárlását. A kivétel vagy korlátozás végrehajtása során a tagállamok a művek vagy más védelem alatt álló teljesítmények különböző típusai tekintetében kiegyensúlyozott módon meghatározhatják, hogy a művek vagy más védelem alatt álló teljesítmények mekkora hányada használható fel az oktatási szemléltetés kizárólagos céljából. [...]

⁵¹ A könyvtári kölcsonzés kifejezés pontatlan, a helyes terminológia a haszonkölcsonzés.

⁵² BODÓ Balázs – GYENGE Anikó: *A könyvtári kölcsonzések után fizetendő jogdíj közgazdasági szempontú elemzése.* (2007) Szabadlovas Közgazdász Egyesület, <http://www.ingyenebed.hu/content/view/151/159/>

⁵³ *Complex Nagykommentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez.*

⁵⁴ Sztj. 26. § (8)

nem használhatja fel az általa letöltött példányt. Fontos, hogy az intézménynek mindhárom konjunktív feltételnek meg kell felelnie.

A bíróság kultúrpolitikai okokból⁵⁵ az e-kölcsönzésre egy jogi fikciót állított fel (azaz egy tudottan valótlan tényállást valósnak fogadott el), alapját pedig nem a szerzői jogilag koherens felhasználási mód képezte, hanem a haszonkölcsönzés természete: „[m]árpedig az ilyen művelet [*nyilvános haszonkölcsönzést*] úgy kell tekinteni, mint amely – különösen a 2006/115 irányelv 2. cikke (1) bekezdésének b) pontjában támasztott feltételekre tekintettel – *lényegében a nyomtatott művek haszonkölcsönzésének jellemzőihez hasonló jellemzőkkel rendelkezik*, amennyiben egyfelől a letöltés egyidejű lehetőségeinek egyetlen többszörözött példányra való korlátozása azt jelenti, hogy az érintett könyvtár haszonkölcsönzési kapacitása nem haladja meg annak mértékét, amellyel a nyomtatott mű esetében rendelkezne, másfelől pedig e haszonkölcsönzés korlátozott időre történik.⁵⁶

Az EUB mindössze hat nap eltéréssel hozott ugyanolyan összetételű és azonos előadóval két szerzői jogi tárgyú ítéletet.⁵⁷ Ebből arra lehet következtetni, hogy Malenovský előadó bíró számára a nyilvánossághoz közvetítés felhasználási cselekmény jogi megítélése nem volt kérdéses, csupán a haszonkölcsönzési kivétel alkalmazhatóságának feltételeit konkretizálta az irányelv értelmezésével. Ahhoz viszont, hogy a fizikai műpéldányok haszonkölcsönzésétől a bíróság el tudjon jutni a digitális haszonkölcsönzésig, szükséges volt az uniós és nemzetközi szerzői jogi joganyagok nyelvtani, logikai, rendszertani és történeti értelmezése, valamint törvénytől jogértelmezése is.⁵⁸

3.3. Az árva művek

Az árva művek kedvezményezett intézmények általi felhasználásának engedélyezési mechanizmusához nagy reményt fűzött nem csak a hazai,⁵⁹ hanem az európai uniós jogalkotó

⁵⁵ Legerősebben talán Szpunar főtanácsnok indítványa fogalmaz: [79.] „Ugyanakkor, a „haszonkölcsönzési jog” fogalmának a tagállamokban alkalmazott megszorító értelmezése következtében ezt a jelenséget teljes mértékben a piac törvényei uralják, ellentétben a hagyományos könyvek haszonkölcsönzésével, amelyre a könyvtárak számára kedvező szabályozás vonatkozik. Ennélfogva véleményem szerint szükség van a fennálló jogi keret megfelelő értelmezésére annak érdekében, hogy a modern digitális környezetben ugyanilyen kedvező feltételek illessék meg a könyvtárakat. Egy ilyen értelmezés nemcsak a tudományhoz és a kultúrához való hozzáféréshez fűződő közérdeket, hanem az írók érdekeit is szolgálná. Ugyanakkor sem a hatályos jogi aktusok szövegével, sem a rendszerével nem lenne ellentétes. Épp ellenkezőleg, kizárólag egy ilyen értelmezés tenné lehetővé e jogszabályok számára, hogy betöltsék a jogalkotó által nekik szánt szerepet, ami nem más, mint a szerzői jog összeegyeztetése az információs társadalom valóságával.” Maciej Szpunar főtanácsnok indítványa C-174/15. sz. ügy Vereniging Openbare Bibliotheken kontra Stichting Leenrecht

⁵⁶ Kiemelés tőlem. C-174/15. sz. ügy. [53. bekezdés] Vereniging Openbare Bibliotheken kontra Stichting Leenrecht. 2016. november 10. Az e-kölcsönzésről lásd SÁNDOR Eszter Anita: *A digitális könyv és az elektronikus kölcsönzés*. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 11. (121.)/6. (2016) 103-119. SÁNDOR Eszter Anita: *Az e-könyvek és az e-kölcsönzés megítélése*. Magyar jog, 65/6. (2018) 362-369.

⁵⁷ C-301/15. sz. ügy Marc Soulier et Sara Doke. 2016. november 16.

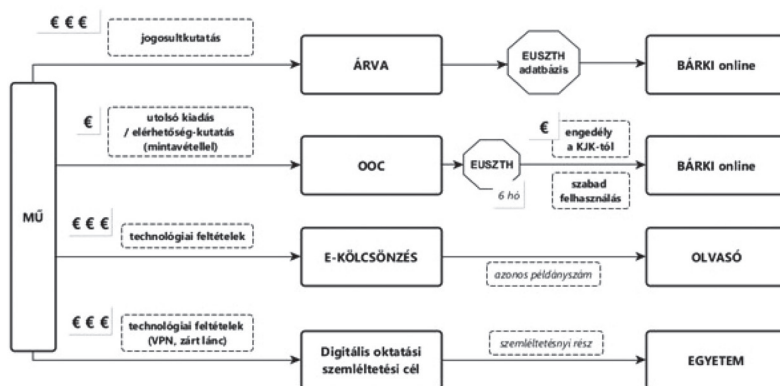
⁵⁸ Az ítélet részletesen elemzi ID. FICSOR Mihály: *Possible exceptions to, or limitations of the rights of reproduction and making available to the public characterized as „e-lending” Stichting Leenrecht seen from the viewpoints of de lege lata and de lege ferenda*. In: Grad-Gyenge Anikó – Kabai Eszter – Menyhárd Attila (szerk.): *Liber Amicorum*. Studia G. Faludi Dedicata. Ünnepi tanulmányok Faludi Gábor 65. születésnapja tiszteletére. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018. 70-87. http://faludi65.hu/res/pdf/08_Ficsor_Mihaly.pdf

⁵⁹ A hazai árva mű szabályozásról részletesen lásd például GYENGE Anikó: *Elárvult jog nevelőszülőt keres*. Magyar Jog. 56/3. (2009) 160-172.; GRAD-GYENGE Anikó: *Újra az árva művekről*. Infokommunikáció és jog, 45. (2011) 119-124.; LEGEZA Dénes: *„Segítsük az árvákat”*. *Útmutató az árva művek egyes felhasználásai-*

is.⁶⁰ Azonban sajnos ez az irány a tömeges felhasználások esetében zsákutcának bizonyult, és megmaradt a legszükségesebb esetek kezelésére. E felhasználás hiába tartozik a szabad felhasználások körébe, sok tagállami intézménynél nincs meg sem a forrás, sem a szakértelem arra, hogy a jogosultkutatást ekkora mennyiségben elvégezzék. A jogosultkutatási feladat irányelvi szintű egységes ésszerűsítése⁶¹ az eltérő tagállami szemléletek miatt – ahogy azt már korábban bemutattuk – a gyakorlatban újratermelte a jogosultkutatás költséges és időigényes szélmalomharcát.

4. Egy mindenkiért – összegző megállapítások

Az előbb ismertetett árva művek kedvezményezett intézmény által történő felhasználása, a digitális és határon átnyúló oktatási szemléltetési célú kivétel, az e-kölcsönzés, valamint a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek engedélyezése nagy lehetőséget biztosít a könyvtárak tömeges digitalizálási és hozzáférhetővé tételi törekvéseihez. E lehetőségek egymás közötti, egymást kiegészítő, vagy egymást kioltó viszonya egyelőre még tisztázatlan, azonban alapvetően intézményvezetői döntésen múlik, hogy a könyvtár elsősorban melyik mechanizmusra helyezi a hangsúlyt. A következő összegző gondolatok a döntéshozatalkor mérlegelendő szempontokat törekednek feltárni.

A könyvtárak által igénybe vehető lehetőségek összehasonlítása

hoz. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 7 (117)/5 (2012) 23-58.; MEZEI Péter: *The New Orphan Works Regulation of Hungary*. IIC International Review of Intellectual Property and Competition Law 45/8 (2014) 940-952.

⁶⁰ SCHULZE, Ellen Franziska: *Orphan Works and Other Orphan Material Under National, Regional and International Law. Analysis, Proposals and Solutions*. European Intellectual Property Review, 2012 May 313-323.

⁶¹ A jogosultkutatás költségét az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól szóló 2012/28/EU irányelv elfogadása előtt, és azóta is vizsgálta. A felhasználókat a túlzott ráfordítás, azaz a magas tranzakciós költségek elrettenthetik a jogkövető magatartástól, vagy a mű felhasználásától. 200 ezer osztrák doktori disszertáció jogainak rendezése 20-50-szer többbe kerül, mint amennyibe a digitalizálása; egy holland projektben mintegy 625 ezer euróba kerül három ember négy évi munkája, amellyel 500 ezer fotó és 5 ezer film jogait rendezhetik; ezer dán történelmi könyvből öt hónap alatt pedig mindössze ötvennek tudták a jogait rendezni. VUOPALA, Anna: *Assessment of the Orphan works issue and Costs for Rights Clearance*. European Commission DG Information Society and Media Unit E4 Access to Information, May 2010. http://www.ace-film.eu/wp-content/uploads/2010/09/Copyright_anna_report-1.pdf

Az árva művek esetében gondos jogosultkutatót kell lefolytatni, ami az európai uniós törekvések ellenére továbbra is idő- és költségigényes folyamat, valamint az elérhető információforrások tartalma is vitatható. Amint az a fenti ábrán látható, ennek a mechanizmusnak a költségigénye a jogosultkutató során merül fel, valamint egy esetleges kiadással is kell számolni, ha előkerül a jogosult és díjat kér a felhasználó intézménytől. A felhasználni kívánt árva művekről általában feltételezhető, hogy 10-20 éve, vagy akár még régebben kiadott művek.⁶² Ugyanezekről a kiadványokról azonban az is nyugodtan feltételezhető, hogy a kereskedelmi forgalomban már csak kis valószínűséggel kaphatók. A digitalizálandó példánynál így érdemesebb nem a szerzőre lefolytatni a (költséges) jogosultkutatót, hanem csupán azt megvizsgálni, hogy a mű legutolsó kiadása 1999. szeptember 1-je előtti, vagy, hogy az utolsó kiadás óta 5 év eltelt-e. Egy ilyen irányú vizsgálat sokkal kisebb időt és költséget emészt fel, az engedély a közös jogkezelő szervezettől beszerezhető (lesz), vagy ha a műtípus és az adott felhasználásra nincs még reprezentatív közös jogkezelő, akkor eleve díjtalan szabad felhasználási eset lesz. A közös jogkezelő szervezetek kereskedelmi forgalomban nem kapható művek felhasználása esetén járó díjak mértékei még nem ismertek, de a díj remélhetőleg minden bizonnyal tekintettel lesz a speciális engedélyezési mechanizmus társadalmi céljaira. A fenntartó (többnyire minisztérium) számára egy ilyen éves díjfizetés előre tervezhető lesz.

Mind az árva, mind a kereskedelmi forgalomban nem kapható művekre igaz, hogy a mechanizmus végén valamennyi internetes felhasználó korlátozás nélkül hozzáférhet ezekhez a művekhez.

Az e-kölcsönzés intézményi előnye, hogy sem jogosultkutatót nem kell végezni, sem pedig a kiadás évét vagy a kereskedelmi forgalomban elérhetőséget nem kell vizsgálni. A könyvtárnak elegendő a műveket automatikusan elérhetővé tenni a kölcsönzési rendszerében, az állami költségvetés pedig kompenzálja a szerzőket. Ennek a mechanizmusnak a hátránya a korlátozott példányszám, azaz a könyvből csak annyi példányt lehet elektronikusan kölcsönözni, ahány példánnyal a könyvtár rendelkezik (a digitális és a nyomtatott is beleszámít). Ennek a mechanizmusnak a legköltségesebb eleme az a fajta technológia, amivel kétséget kizáróan meg tud felelni az EUB támasztotta követelményeknek. A végeredmény pedig az, hogy a befektetett költségek ellenére a művekhez csak korlátozott számban és csak korlátozott számú olvasó férhet hozzá.

Az oktatási szemléltetési célú felhasználás költségigénye is a technológiai feltételek biztosításában jelenik meg, hisz garantálni kell a zárt egyetemi hálózatot (pl. VPN technológia). Ugyan a művek az e-kölcsönzéshez viszonyítva jóval több személyhez jutnak el, de ez csak látszólagos. A szemléltetési cél és a korlátozott mennyiségi előírások miatt teljes művekhez e felhasználás keretében nem férhetnek hozzá az olvasók és a szabad felhasználás igénybe vételére jogosult kedvezményezett kör is szűkebb. Érdemesebb tehát az oktatásban felhasználni kívánt műveket – amennyiben lehet – a kereskedelmi forgalomban nem kapható művekre vonatkozó szabályok szerint mindenki számára közzétenni.

A fenti szempontok alapján a könyvtár típusától és lehetőségeitől is függ, hogy melyik intézmény melyik mechanizmus mellett kötelezi el magát, illetve mekkora mértékben kíván élni ezek vegyes alkalmazásával. Az ábra megpróbálja azt is szemléltetni, hogy a művek digitális szolgáltatása mindenképpen költséggel és vélhetően csak kevés bevétellel jár. A

⁶² Lásd az árva mű nyilvántartásokban szereplő műveket <https://www.sztmh.gov.hu/hu/szakmai-oldalak/szerzoi-jog/mivel-fordulhat-hozzank/arva-mu/arva-muvek-nyilvانتartasa>; <https://euipe.europa.eu/ohimportal/hu/web/observatory/orphan-works-db>

költség felmerülhet a jogtisztázás (jogosultkutatás és elérhetőség-vizsgálat személyi ráfordításai), a technológiai feltételeknek való megfelelés (e-kölcsönzés, illetve a biztonságos zárt hálózat dologi jellegű költségei) és/vagy a jogdíjfizetés terén. Számottevő bevételt egyik felhasználásnál sem tud az intézmény generálni.

Összegezve az erőforrás-igényességet, az automatizálás lehetőségét és az elérni képes olvasói tábort, a mérleg nyelve egyértelműen az irányelvi kereskedelmi forgalomban nem elérhető uniós mechanizmus felé billen. Olyannyira, hogy szinte képes kioltani mindhárom másik jogintézmény szerepét. Úgy véljük, hogy az uniós jogalkotó helyesen döntött a kizárólagos jogok és az oktatáshoz, a művelődéshez, a tudományos kutatáshoz és a szabad információhoz jutáshoz való jogok mérlegelése során. Az uniós megoldás nem kívánja sérteni a mű rendes felhasználását, hiszen az már korábban megvalósult és itt bizonyíthatóan nincs kereskedelmi igény a művek piaci forgalmazására, ezáltal nem károsítja indokolatlanul a szerző jogos érdekeit. Ha a jogosultak mégis szeretnék piaci alapon hasznosítani a műveiket, a tiltakozás lehetősége időkorlát nélkül adott számukra akár a közös jogkezelő általi engedélyezés, akár a szabad felhasználás alól.

Reméljük, hogy az irányelv implementálása során a tagállami jogalkotók figyelemmel lesznek az elmúlt időszak kevésbé sikeres jogtechnikai megoldásaira és a lehető legegyszerűbb megoldásokat alakítják ki. Jó lenne eljutni arra a pontra, hogy kiszabadítsuk a XX. század műveit a kulturális örökségvédelmi intézmények polcairól és raktáraiból. Bárcsak már ott tartanánk, hogy túl sok kulturális tartalom érhető el mindenki számára legalísiman az interneten!